

Горан Скробоња

ПРЕВОЂЕЊЕ КАО УСУД

Када се добрих четрдесет година бавите неким послом, иако се за њега нисте ни обучавали ни припремали, хтели – не хтели морате да разлоге за то тражите у ономе што обично називамо судбином.

Одрастао сам окружен књигама (отац ми је био професор књижевности, мајка страсна читатељка, тетка библиотекарка...) и то је свакако била срећна околност: од најраније младости знао сам за имена писаца као што су Хемингвеј, Милер, Цвајг, Кронин... и библиотека у нашем малом стану била је пуна преведених романа и збирки прича (књига поезије знатно мање, то морам да признам), с тим што су то све била издања тадашњих издавача са целе територије СФРЈ и, гледано из данашње перспективе, готово је невероватно да су, нпр. издавачи из Хрватске редовно штампали књиге на ћирилици, а хрватскосрпска варијанта нашег језика била ми је готово ближа од српскохрватске, захваљујући томе што су дела омладинске књижевности (Греј, Мај, Верн, серијали књига о Дејвију Крокету и Буфалу Билу, Фантомасу – али и стрипови, о, толико стрипова!) била у издавачком програму кућа из Ријеке, Загреба, Сарајева...

Док сам гладно читао сва та дела, нити једном се нисам запитао оtkуд то да могу да их разумем премда су

изворно била написана на француском, енглеском или неком другом великом светском језику – улога преводиоца је била скривена, неприметна, нешто што се узима здраво за готово. Тек када сам навршио седамнаесту, преваходно захваљујући једној књизи преведене поезије (sic!) која ми је закупила пажњу, постао сам свестан значаја и улоге преводиоца. У питању је била антологија рок поезије *Стерео стихови*, коју је приредио и превео Драгослав Андрић. Захваљујући том Андрићевом преводу заинтересовао сам се и за друге његове књиге (*Речник жаргона*, *Сваштара...*) и чини ми се да данас, толико времена после тога, готово несвесно покушавам – преваходно у превођењу, али повремено и када пишем – да на неки начин опонашам Андрићев приступ књижевности, језику, па и превођењу.

Стога, да, узорци су важни, баш као и окружење; али шта је оно што ће човека коначно одредити да се бави превођењем? Која је то кључна мотивација која ће га окренути овом захтевном, племенитом, исцрпљујућем и повремено усхићујућем позиву? Шта ће га то нагнати да седне, отвори књигу на изворном језику испред себе, наоружа се речницима и урони у текст покушавајући да – по израћању из њега – у рукама има бисер сјаја достојног оригинала? За мене је та мотивација била крајње лична, и једноставна: љубав.

Не мислим на некакву апстрактну, начелну љубав према уметности, стваралаштву, лепоти књижевности као таквој. Ма какви – код мене је посредни била она најчистија адолесцентска љубав према девојци са којом сам делио иста интересовања, али она, због тога што није разумела енглески (у оно доба се у нашим школама учио и руски као први страни језик, па је тако запало и њој), није могла да прати све што сам ја у међувремену откривао и чиме сам се полетно одушевљавао. Тако је можда прво дело које сам превео с енглеског био

либрето за двоструки албум Пинк Флојда *The Wall*.⁴² Сећам се да сам препевао све те Вотерсове стихове и препев записао руком, само за њу, ту моју прву велику младалачку љубав. Касније, жеља да поделим усхићење неким новим делом, не само са девојком већ и са ширим кругом пријатеља, довела ме је до тога да све озбиљније и озбиљније преводим прозу. А кључну улогу у томе одиграо је писац од кога би се то можда најмање могло очекивати: Роберт Е. Хауард, класик америчке тзв. *pulp* фантастике, отац Конана Варварина.

Средином и крајем седамдесетих, у Београду је било само неколико места где сте могли да набавите књиге на страним језицима. Једно од њих била је тадашња Антикварница у Кнез Михаиловој (данас књижара Академија), чији је сутерен нама клинцима, одраслим на *Стирийоџеци*, *Алану Форду*, *Злајној серији* и *Луновом мајнус стирију* изгледао као Али-бабина пећина: било

42 Кад мало боље размислим, то није било једино моје упуштање у превођење рок поезије – због једне друге девојке превео сам изврсне текстове песама са чувеног албума групе Џетро Тал *Песме из шуме / Songs from the Wood*, а у време када сам био у бенду (а ко није, у гимназијским данима?), чуо сам први пут велики стари хит Џонија Кеша „The Boy Named Sue“ са стиховима који су били толико неодољиви да сам морао да их преведем – у мојој верзији, назив те песме био је „Дечко по имену Гоца“. Наравно, појма нисам имао да је аутор тих стихова био велики Шел Силверстајн, који се крајем шездесетих и почетком седамдесетих година прошлог века мотао по Нешвилу и дружио се са великанима кантрија попут Кеша, Вејлона Џенингса, Лорете Лин и других, па је то била једна од песама које је за њих написао. Ма... нисам имао појма ни да постоји тамо неки Шел Силверстајн, све док нисам прочитао у једном Плејбоју његову поему „Billy Markham and the Devil“, која је имала генијалне илустрације... Свашта је могло да се нађе у том знаменитом часопису. Надам се да нисте већ изгубили стрпљење: Што би Енглези рекли, „средње име ми је“ одн. по нашки: „зовите ме“ – Дигресија.

је тамо стрипова из француске и белгијске продукције у форми албума и укоричених комплета стрип-магазина, али исто тако и великих књига посвећених цртању и илустрацијама. Тамо смо налазили необјављене епизоде Астерикса, Тангија и Лавердира, Тинтина, Друијеове фантазмогоричне албуме и штошта још – све штампано на квалитетном масном папиру у боји, са оним особеним мирисом штампе који памтим, ево, и дан-данас. Друго кључно место за набавку стране литературе била је књижара Младост у Студентском културном центру, на истом оном месту где је данас велелепна књижара Делфи. Не сећам се да је тамо било много стрипова, али смо зато у изобиљу могли наћи јефтиних џепних књига са романима и причама из жанрова који су нас толико интересовали, одушевљавали и нагонили да се и сами окушамо у њима – превасходно из хорора и фантастике.

Управо тамо сам купио свог првог *Конана* – џепно издање из чувене Ленсер серије са можда најславнијом илустрацијом великог Френка Фразете, на којој видимо Конана с леђа, окованог ланцима за под и раскораченог изнад тела огромне змије која се подигла спремна за напад. Наслов збирке био је „Конан узурпатор“ (*Conan the Usurper*) и наравно да ме је привукла и на куповину нагнала превасходно та Фразетина илустрација. Морам да напоменем како се у то време у тадашњој СФРЈ о *Конану* – па ни о жанру епске фантастике или књижевности мача и магије – није знало готово ништа. Муркокове фантастичне књиге у издању Плаве птице појавиће се тек две или три године касније и остати готово непримећене као литература намењена деци и омладини, а Нолит ће Толкиновог *Госпођара Ђрсићенова* први пут објавити на српскохрватском 1981. године, дакле добрих шест година после те моје судбоносне трансакције на каси Младости. Чак ни Марвелови стрипови о Конану неће бити објављени код нас све до 1977. у *Стиријошеци*

бр. 455 (епизода „Тигар убица“ сценаристе Роја Томаса и Џона Бјусеме). Због свега тога сам имао утисак да сам усамљен у опчињености Конаном, хиборијанским добом и мачевима и врачевима, једнако као што ћу се десетак година касније осећати усамљено када будем „открио“ *Лајуме и змајеве (Dungeons and Dragons™)* – што је савим друга прича.

Прва новела у *Конану узурпатору* носила је назив „Траникосово благо“ (Хауард јој је наменио наслов „Црни незнанац“ кад ју је написао, али она ће бити објављена тек 1953. године, седамнаест година после његове смрти, са измењеним називом). Почео сам да је „читам“ и после само неколико пасуса схватио да ми је неопходан речник: било је ту термина са којима се раније нисам сусретао и провео сам неколико дана марљиво записујући тај почетак узбудљиве приче у којој јунака кроз џунглу прогоне дивљи Пикти – практично, преведећи књижевни прозни текст први пут у свом младом животу – да бих убрзо приметио како се ти, некада непознати изрази, релативно често понављају, док се нови појављују све ређе. Коначно сам одустао од записивања преведених реченица и једноставно се препустио читању.

Било је то за мене равно Великом праску.

Читава нова, безгранична васељена отворила се преда мном. Спознавши да могу да читам – и разумем – књижевна дела на енглеском, схватио сам уједно и то да не морам више да се ослањам на избор и планове домаћих издавача: наједном ми је, кад је о књижевности реч, све било доступно. И да, користио сам то гладно, незасито, читајући дела која никада нису била – а многа међу њима никада неће ни бити – објављена у преводу. Моја библиотека џепних издања на енглеском муњеви-то је расла и нису ту биле само књиге мача и магије већ и научне фантастике, па чак и романи Ијана Флеминга о Џејмсу Бонду. Онда су у Младост стигли и џепњаци

са језивим илустрацијама на корицама – књиге аутора попут Џејмса Херберта и Стивена Кинга – и ја сам се безнадежно упецао на хорор.

Једна од тих хорор књига – збирка прича Реја Бредберија *Мали убица* – завршила је и у мојој војничкој касети у време када сам служио војни рок у ЈНА, 1980. и 1981. године. Помињем је због тога што је једна прича из те збирке – „Језеро“ – први мој комплетан превод неког прозног дела, урађен у војничкој свесци, обичном оловком.⁴³

После војске, на студијама, донекле сам се бавио стручним превођењем (имао сам семинарски рад из наследног права о ограничењу тестаментарног завештања у англоамеричком праву и извори су ми били уџбеници права из Велике Британије и САД), али сам много више читао на енглеском, и то углавном романи и збирке Стивена Кинга; био сам апсолутно одушевљен том фазом стваралаштва овог писца (крај седамдесетих до средине осамдесетих година), а после запослења (Симпо, сектор спољне трговине), преводио сам доста правних текстова повезаних са извозом намештаја и душека у Америку

43 Иначе, приликом једног од редовних прегледа војничких касета у касарни, дежурни официр је у мојој пронашао божићно америчко издање *Плејбоја* за 1980. – оно са Барбаром Бах, звездом филма *Шпијун који ме је волео* и убрзо супругом Ринга Стара на насловници – које сам купио зато што је у њему био објављен велики интервју са Џоном Леноном, последњи који је дао пре него што ће бити убијен. Официр је славодобитно ускликнуо: „Ахаааа! Голишави часописи!“, али онда сам му ја рекао да сам уписао филологију и да вежбај енглески тако што преводим Ленонов интервју и чак му показао делове преведеног текста у свесци. На то ме је човек погледао као да сам пао с Марса и готово с гађењем ми вратио *Плејбој* као да не жели да стаје на пут мојој будућој академској каријери. Наравно, масно сам га слагао, пошто сам заправо уписао права, али морао сам некако да спасавам заману Барбару.

(Закон о постељини државе Вирџинија, о, да!) и бавио се консекутивним превођењем на пословним састанцима, ручковима и вечерама.⁴⁴

Отприлике у исто време у земљи се одвијала видео-револуција и ја сам, стицајем околности, почео да преводим филмове за многе домаће видео-пирате, што је сасвим друга врста преводилачког искуства: радило се на слух, а дијалози су морали да буду преведени тачно, али исто тако и економично, како би се сместили у прописаних тридесет словних места у реду титла.

Ни сам не знам колико сам филмова превео и „ушнирао“ (по тадашњем жаргону – мисли се на прво пуштање титлова у стварном времену како би тадашњи рачунари за видео-обраду упамтили време појављивања и трајање сваког појединачног титла), али била је то такође сјајна преводилачка школа и анегдоте из тог периода превише су бројне за овај простор. Рећи ћу само да ми је та преводилачка активност донела неизмерно задовољство, због љубави према филму коју гајим од најранијег детињства. Али онда, 1987. године, догодило се оно кључно за мој будући избор између бављења пословним правом и превођења књижевности: у руке ми је дошао роман Стивена Кинга *То*, објављен годину пре, и ја сам једноставно знао да морам ту књигу да преведем, како бих поделио своје одушевљење са свима који нису у прилици да у њој живају читајући је на енглеском.

Прва замисао ми је била да ту књигу преведем за неког од наших издавача фантастичне књижевности,

44 Једном таквом приликом, када сам заједно са тадашњим генералним директором Томићем присуствовао вечери са представницима Тошибе за Европу, угледним јапанским бизнисменима, господин Томић ми је рекао: „Преведи, молим те, господи, како ми имамо ону нашу стару изреку – ВраЊАнци кō ЈАПАНци“, ставивши ме крајње нехајно у небрано преводилачко грожђе. *Vranjaniz lajk Džapaniz*, није него.

али када сам се обратио једном од њих, Бобану Кнежевићу, који је објавио много романа у својој едицији „Знак Сагите“, као и неколико првих мојих превода кратких прича, новела и романа у алманаху *Монолији*, који је уређивао и издавао, он је то одбио. Схватио сам да пуки обим романа *То* одбија потенцијалне издаваче због великих трошкова, а неизвесног комерцијалног учинка.⁴⁵

Али Кнежевић је готово лаконски поменуо како би требало да размислим о томе да ту књигу – кад ми је већ толико до ње стало – објавим сâм. Таква могућност ми, наравно, дотад није падала на памет, али када сам једном почео о њој да размишљам, нисам могао да је се отресем. Резултат је – неколико година касније – било прво издање романа *То* на српскохрватском језику (1991), у преводу који ме је, што би се рекло једним од већ доброно укореењених англицизама, „ставио на мапу“, односно указао широкој публици на то како могу бити превођена савремена жанровска књижевна дела са енглеског. Осим тога, углавном захваљујући том преводу, недуго после његовог објављивања стекао сам и назив сталног судског тумача за енглески језик при Окружном суду у Београду – у то време се то могло и са завршеним Правним факултетом, уз услов да имате објављен већи број страна превода – што је 1.500 и више ауторских картица текста тог Кинговог романа и те како покривало.

45 Не треба смести с ума да име Стивена Кинга није нипошто било толико познато нашим читаоцима као данас – „Младост“ је објавила његову *Видовишност* одн. *The Shining*, „Дечје новине“ романе *Куцо – Сујо и Појџаљивачица – The Firestarter*, те роман *Талисман – The Talisman* који је Кинг написао заједно са Питером Страубом, а „Бигз“ је објавио његов први роман, *Кери – Carrie*. У „Политици“ је у скраћеном облику фељтонизирана *Мизери – Misery*, и то је било – ТО. А Енглези би сад рекли – „*No pun intended.*“

И тада, и касније, више људи ме је питало због чега сам Кингово *It* превео као *To*, а не – попут наших западних сусједа више од три деценије касније – као *Оно*, па можда ово није лоше место да тај одговор дам једном за свагда. Имао сам за тај избор најмање четири разлога. Први: у време када сам ту књигу преводио још су била у нашем друштву веома жива сећања на обавезан предмет у школама и факултетима који се звао Општенародна одбрана и друштвена самозаштита, тј. скраћено – ОНО и ДСЗ. Да је на корицама књиге стајало *Оно*, можда би било читалаца који би помислили да је реч о уџбенику из тог школског предмета и не би им на памет пало да је узму у руке. Други разлог је била сличност између оригиналног и мог наслова по томе што се оба састоје од два слова (преводиоца некада мора да мисли и на такве подударности), а слово Т из обе речи фигурира у илустрацији текста, где је „Г“ исписано крвљу на плочицама купатила једног од главних јунака – ту је илустрацију ваљало једнако економично урадити на нашем језику. Трећи разлог: био сам у прилици да видим француско издање и уверим се да су и Французи користили за наслов реч од два слова – *Ça*; те, коначно, и најмање важно: мој покојни отац је показну заменицу „оно“ пре- да мношћу често користио као еуфемизам за „ону ствар“, односно... знате већ. А морао сам да размишљам не само као преводиоца већ и као издавач који би желео да то његово издање купи (па и прочита) што више људи.

После мог првог издања овог Кинговог романа (ко- јим је била одушевљена и Светлана Велмар Јанковић, тада моја комшиница на Новом Београду, рекавши да је посредни прави савремени „роман-река“), тај превод су преузели други издавачи и објављен је много пута, у најразличитијим форматима и повезима. Ја сам постао „онај што је превео *To*“ и велики број издавача, нарочи- то приватних, све је више желео да сарађује са мношћу.

Тако сам био у прилици да преводим дела не само жанровских писаца чији сам опус волео – Дена Симонса, Ијана Маџдоналда, Нила Гејмана... – већ и стваралаца који се убрајају у „класике“ или писце „лепе књижевности“ (као да је ова жанровска ружна). И најчешће сам имао ту срећу да се интереси издавача и моји поклапају. Међу великим именима чије сам романе или приче преводио убрајају се и писци попут Џорџа Орвела, Вудија Алена, Курта Вонегата или Била Брајсона. И са сваком преведеном књигом само сам све више долазио до закључка да преводилац никада не може бити научен, „свршен“, савршен. Превођење није егзактна наука и преводиоци нису инжењери, биолози, механичари већ тумачи уметничког текста (када не преводе формална сувопарна документа или новинске чланке) и сами ствараоци, људи који смишљају најбољи могући начин да својим сународницима представе дело настало на страном језику који ти његови/њени сународници не разумеју.

Осим, наравно, кад је о енглеском реч. Данас сви – као – говоре енглески.

Као нови *lingua franca*, енглески је заиста свеprisutan. На наше просторе је озбиљно забасао после совјетских интервенција у Чехословачкој и Мађарској, када је Броз схватио да се и Југославији смеши слична судбина, па је брже-боље отишао у посету Америци и потом отворио земљу за англоамерички утицај, превасходно кроз популарну културу и попуштање стега око конзумеризма. Тако је средином седамдесетих енглески језик постао практично обавезан у основним и средњим школама, док је утицај руског рапидно јењавао. Били смо изложени англоамеричким филмовима и у биоскопима и на ТВ-у, а рок музика је више него ефикасно обављала своју мисионарску мисију. Нешто слично догодиће се током деведесетих, када ће се енглески још више раширити

захваљујући незаустављивом походу рачунарских технологија, али тај језик који су нам донели компјутери био је сведен, скраћен, крњи, и као такав несвесно и свесно усвајан међу корисницима. У наше време, мобилне технологије су, као што знамо, донеле своје скраћенице, свеле распон пажње корисника на инфинитезимално трајање и убедиле их да, ето, пошто умеју да напишу *LOL* или *BRB* или *LMAO*, и отприлике наслућују какву би емоцију те шифре требало да пренесу, знају енглески.

Ништа није даље од истине и улога преводилаца је данас можда важнија него у било ком ранијем периоду.

Преводиоци су градитељи мостова између култура. Кад год ме неко пита шта чини доброг преводиоца, увек акценат стављам на његово/њено познавање преваходно сопственог језика, па тек онда језика са којег преводи. А то је управо оно што се постепено губи и све више улива страх да ће нове генерације, губитком стварног познавања сопственог језика, изгубити и познавање сопственог идентитета, порекла, традиције. Ове околности чине улогу преводиоца још компликованијом.

У младости сам читао као луд. Оно што су данас интернет и друштвене мреже, онлајн игрице и стриминг видео-садржаја, имали смо и ми као клинци, али је све било обједињено у једном објекту, једној речи – у књизи. Можете бити изузетно талентовани за страни језик, разумети смисао фраза и идиома на њему, али уколико не умете да нађете прави пандан за њих на нашем језику, никад од вас преводилац бити неће. И није ту посредни само готово системска неписменост коју неко као да намерно сеје дезинтегрисањем школских програма и критеријума – готово хорски слушамо од јавних личности у електронским медијима, али и у штампи, где би то стручни људи, лектори, требало да контролишу изразе попут „ми би“, „сумљам“ и слично. Губе се многи термини,

компарације, језички елементи који су саставни део духа нашег народног, или ако хоћете, националног бића.

Неко ме је једном, у неком интервјуу, питао кога бих, да могу, од писаца позвао на вечеру и изненадио сам сâм себе када сам међу тих пет или шест имена навео три писца који се обично сматрају хумористима – Твена, Вонегата и Нушића. И схватам да то није нимало случајно: хумористи су склони да језик користе за каламбуре и комичне ефекте и не презају од посезања за комплетним фундусом речи, неретко их комбинују, премећу, стварају нове и притом нас као читаоце, кроз наизглед лаки текст и забаву, везују за појмове које готово никад не чујемо у свакодневном говорном језику. Нушићев српски је савршено разумљив и дан-данас, после толико времена; али питам се хоће ли бити једнако разумљив и генерацијама које долазе за нама.

Стога кад год имам прилику у преводу користим језичке конструкције које би читаоцу требало да буду познате, понекад можда из неког сасвим другог контекста. Називам то својеврсним „ускршњим јајима“ и кријем их у тексту са намером да доведем читаоца до тога да их препозна, тргне се и обрати још више пажњу на превод који чита. У случају да се то не догоди, ником ништа. Макар сам покушао. Али ако, рецимо, читалац који буде читао мој најновији превод књиге Била Брајсона *Шејња кроз шуму* (мало касније ћу ту књигу морати још једном да поменем), када наиђе на места где аутор помиње као један од својих извора књигу са насловом *Into the Mountains* преведену као *Хајгемо у њланине* (уместо само, обично, *У њланине*, или *Правац њланине*) и помисли на славну песму Бијелог дугмета као ја, остварена је начас дубља, готово мистична веза између преводиоца и читаоца који имају исту асоцијацију. Можда то не би требало ништа да ми значи, али – значи ми. Или, у збирци кратке прозе Вудија Алена *Нушића љравицаицаија / Zero*

Gravity, коју сам недавно превео, наслов једне његове шаљиве приче (о пореклу назива популарног кинеског јела са пилетином) гласи „Flap in the Dynasty“; а како сам могао другачије тај наслов да преведем него – „Кљу-кана династија“. То ми се решење учинило савршеним не само зато што има и те како везе са садржајем већ је и директан климоглав Браниславу Нушићу, а читалац који неће умети то да препозна јамачно неће ни бити у прилици да узме Аленову књигу у руке, јер вероватно неће желети да губи на њу драгоцено време потребно за таблоиде и ријалитије.

Преводиоци имају тако несумњиву културолошку мисију. Али тешко да су у стању да јој се посвете са дужном пажњом у (материјалној) ситуацији у којој се тренутно налазе. Као позив, превођење је већ деценијама потцењено. Технолошка револуција која је ушла у издаваштво омогућила је да производња књиге буде релативно приступачна и испоставило се да је превод као улазна ставка у прорачуну трошкова објављивања постао изузетно скуп – некада чак скупљи од самих услуга штампарије. То је, с једне стране, почетком овог миленијума довело до бума у објављивању дела домаћих писаца (знам, јер сам у томе учествовао и као писац и као издавач): када објављујете домаћег писца, трошак за превод једноставно немате, а ауторски хонорари за писце се обично исплаћују зависно од продаје и економски имају сасвим другачију логику од хонорара за преводиоца који је директно финансијско оптерећење за издавача, обично у моменту предаје готовог превода. Због ове околности је домаћа проза наједном постала веома интересантна, и лукративна, макар за издаваче. У претходном, социјалистичком систему, издавачи су били углавном државне фирме (тј. предузећа „у друштвеној својини“), а објављивана су искључиво дела која су пролазила ригорозну тријажу у редакцијама и издавачким

саветима, неретко оптерећену идеологијом. Данас је ситуација са објављивањем домаћих књига готово дијаметрална – објављује се све и свашта, и углавном успева да се прода. Опет, то је издаваче нагнало да наметну преводиоцима – у неким случајевима – увредљиво ниске хонораре и многи од нас нису у прилици да одбијају посао, па макар био и бедно плаћен. Знам за случајеве када је преводиоцима нуђен за рад рукопис од хиљаду и више страна, али под условом да пристане да ради уполу јефттиније него иначе, пошто издавач, јелте, не може да поднесе толики трошак. Такве ствари заиста нема смисла ни коментарисати. Али чињеница је да се данас књижевни превод са енглеског на српски (као најчешће заступљен) углавном плаћа 3 евра по картици/шлајфни текста и то важи углавном за искусне и познате преводиоце, док би почетници требало ваљда да се радују што ће добити 1,5, евентуално 2 евра за исти посао. Истовремено – нека ме неко исправи ако грешим – ценовници удружења стручних или судских преводаца наводе хонораре који су најмање двоструко виши. И онда се чудимо што се објављују лоши, нетачни, непотпуни или једноставно неписмени преводи.⁴⁶

Још једна појава која компликује професионални живот преводиоцима јесте и непобитна промена духа времена. Тачније, наметање бесмислене политичке коректности које као да је дошло одједном, из неког тајанственог „центра моћи“, и потпуно мења неке основне углове у посматрању света око нас.

46 Моја мајка, која је заиста страсно читала док ју је вид служио, замолила ме је својевремено да јој пазарим књигу са насловом *Асасини*, пошто је баш волела теорије завере. Неколико дана касније, позвала ме је згранута преко телефона и рекла: „Па сине, шта је ово? Види шта пише овде у тој књизи: 'седела је у ТРЕПЕЗАРИЈИ!'“ У „њено“ време тога није било.

На Сајму књига у Франкфурту 2022, иако се због тога што је пандемија ковида прошла очекивало сасвим супротно, наши издавачи тешко су могли да пронађу занимљиве нове књиге или ауторе чија би права откупили и представили их нашој читалачкој публици. А објашњења књижевних агената за то неретко су гласила да је политичка коректност практично убила сваку креативност у савременој књижевној продукцији.

У превођењу сам, поготово кад су посреди дела писана пре те глобалне пошести, наилазио ту и тамо на политички некоректне моменте и обично их прихватао као право освежење у поређењу са готово стерилним писањем каквим смо данас окружени – не због тога што подржавам расизам, сексизам и остале проскрибоване „изме“ већ зато што су та дела огледало времена у којем су настајала. Један пример за то је проза јунака с почетка ове наше приче, Роберта Е. Хаурда, чије је описивање црнаца или жена повремено управо онакво какво би се могло очекивати од једног Тексашанина пре сто и више година; други је класик британске књижевности XX века Невил Шут, чији сам чувени роман *Град као Алис* недавно превео: та књига, чија се радња збива у Аустралији, препуна је политички крајње некоректних израза за Аборицине и, нарочито, њихове жене. Али, опет, и та је књига огледало аустралијског друштва непосредно после Другог светског рата и има свој историјски контекст.

И премда сам редовно колутао очима на вести попут оних да у неким државама избацују Марка Твена из лектире зато што је Индијанац Џо зликовац, или зато што се у *Хаклберију Фину* појављује „реч на Н.“, недавно сам се нашао у ситуацији у којој сам практично био принуђен на нешто што сам се зарекао да нећу никада применити – на аутоцензуру.

При крају књиге коју сам већ поменуо у овом тексту – бескрајно духовитог путописа Била Брајсона *Шејња*

кроз шуму / *Walk In The Woods*, иначе објављеног првобитно 1997, што је веома битно за ову причу – Брајсон се посвађа са својим пријатељем и компаноном Кацом на том пропутовању кроз апалачке планине и они неколико дана не говоре један с другим. Онда Кац реши да пробије лед и приђе Брајсону, па му ничим изазван исприча виц, на који Брајсон реагује грохотом, и – лед међу њима је пробијен.

Поделићу са вама сада тај виц, премда он највероватније неће завршити у финалној верзији превода на српски (док ово пишем, лектура још траје, а ја сам издавачу предложио да овај виц заменимо буквално било којим другим, и за сада не знам како ће све то на крају испасти):

Разговарају момак и девојка. И каже она њему: „Како се тачно пише реч педофилија?“ Он је погледа, па одговори: „О, па то је прилично озбиљна реч за једну осмогодишњакињу.“

Згрожени? Шокирани? Или се пак смејућите, можда чак и церекате као Брајсон пре четврт века? Како год, мислим да вам је јасна моја дилема.

За тих двадесет пет година, од првог објављивања Брајсонове *Шејње* па до данас, друштвене прилике су се, макар у западној цивилизацији чији смо део, веома промениле. Те промене су тектонске и довољно брзе да ми, припадници старијих генерација, преспоро на њих реагујемо, док нове генерације затичу такво стање као природан поредак ствари и моменти попут овог из блажено неспутане (политички некоректне) прошлости на те нове потенцијалне читаоце делују, у најбољем случају, збуњујуће, у најгорем, као прст набијен директно у око. Ко довољно памти, може да се сети колико су у СФРЈ били популарни вицеви о Муји и Фати, Црногорцима,

Цигама, Лалама и Сосама, МилОЈки и РадОЈки и коме све не; сви су они били производ нашег специфичног менталитета и – у суштини – бенигни. Напоследку (да не употребим англофразу која полако али сигурно стиче право грађанства код нас, јер је толико воле јавне личности – „на крају дана“), имали смо братство и јединство, сви смо били једна велика фамилија, а најсмешније је шегачење на сопствени рачун. Међутим, исто тако су (хвала за подсећање колеги Оту Олтвањију, изврсном писцу и преводиоцу) били популарни и вицеви о – силовању или концентрационим логорима. Покушајте да нас неки од њих да испричате било коме млађем од, шта знам, четрдесет година. У најбољој варијанти што се реакције тиче, погледаће вас бело.

Вицеви о педофилији? Било је то као у једном од најутицајнијих филмова мог детињства, акцијашу *Узмајевом њезгу / Enter the Dragon*, када лик по имену Ропер (глуми га Џон Саксон), суочен са понудом да се бори против Бруса Лија, каже: „Постоји линија коју нисам спреман да пређем.“ Испоставило се да, у превођењу – и наступу аутоцензуре за коју нисам мислио да сам кадар – за мене ту непрелазну линију чине вицеви о педофилији. Наравно, и издавач је свестан деликатности овог проблема, и колико год такав виц био сасвим природан за човека као што је Кац и време када је књига писана, сви заједно морамо размишљати о ширем друштвеном контексту, макар и науштрб прецизности.

Преводилачка професија обилује оваквим моментима, и у томе је делимично и њена чар. За мене је преломни тренутак, што се професије тиче, дошао после парламентарних избора у Србији 2008. године. У то време сам био извршни директор за комерцијалне и правне послове у панчевачкој компанији ХИП Петрохемија, и када је дошло до прекомпоновања власти у земљи, наједном сам постао – технолошки вишак. Тада сам одлучио

да оснујем сопствену издавачку кућу (Паладин), напустим корпоративни циркус и бавим се коначно и једино оним што волим – књигама.

И баш као што не можете бити добар преводилац ако не познајете, превасходно, свој матерњи језик и читате, читате и читате књижевна дела наших писаца, неопходно је да волите овај посао. Стицајем околности, у својој преводилачкој каријери имао сам доста среће и веома ретко добијао за рад текстове који би ми били тегобни, досадни и напорни. Сваки роман, стрип, књига из жанра популарне психологије или биографија извор су нових сазнања и ако се поред превођења бавите и писањем, то неминовно утиче на ваш стил, начин размишљања, избор тема којима се бавите, комуникацију са читаоцима. Кад се сада осврнем на то море страница које сам са уживањем претварао у „своје“ како бих могао да их поделим са драгим особама и/или васколиким читалаштвом, чини ми се да је тамо негде било записано – да ми је било суђено – да се бавим овим часним и одговорним послом.

Превођење је опленило и бескрајно улепшало мој живот: уколико сам својим радом макар мало допринео у очувању нашег дивног и (понекад) компликованог језика и навео младе људе испуњене истим жељама и енергијом да се и сами упусте у преводилачку авантуру, моћи ћу да помислим како све те деценије проведене у раду на најразличитијим могућим књигама нису утросене узалуд.

У међувремену, круг као да се затвара. Ове године завршавам за издавачку кућу *Сѝрахор* превод пете – последње – књиге прича Роберта Е. Хауарда о Конану Варварину, истих оних које су ме навеле на ову преводилачку одисеју.

И веома сам срећан због тога.